KUNSTKAMMERET OG ALBERT ECKHOUTS MALERIER

Bente Gundestrup

På flere af de store danske museer findes der i dag en lang række genstande og præparater fra museernes barndom. De kan alle føre deres historie tilbage til enevoldskongernes Kunstkammer. Genstandene er således materielle levn fra museernes tidligste periode, med stærke udsagn om idéerne bag kunstkammersamlingen samt om den tid, hvor den blev skabt som videnscenter og som et håndgribeligt udtryk for renæssancens altfavnende verdensanskuelse.

Kunstkammeret var de danske museers moder. Her fandt man mange af de ting, som i dag er blandt museernes klenodier – Dagmarkorset, Det oldenborgske Horn, Bronzelurerne, Guldhornene, Gijsbrecht-malerierne og de eksotiske Eckhout-malerier, der kunne vise det undrende Nordeuropa mennesker og planter fra et fjernt kontinent.

*Fig. 1.
Dansende
Tarairiui indianere.
Maleri af Albert
Eckhout. (Natio-
nalmuseet N.38B.
Foto: John Lee)*

Fig. 2. København set fra sydøst. Frederik III indrettede sit Kunstkammer i sydflojen på Københavns Slot. Udsnit af prospekt fra 1611. Stik af Jan Dirksen van Campen efter forsvundet maleri af Jan van Wijck. (Nationalmuseet. Foto: Lennart Larsen)

KUNSTKAMMERET PÅ KØBENHAVNS SLOT

Det kongelige danske Kunstkammer (Fig. 2.) blev grundlagt omkring 1650 af Frederik III (født 1609, konge 1648–70). Tidligere danske konger havde etableret forskellige samlinger rundt om på de kongelige slotte; men ingen var så vidtfavnende, at de som Frederik III's kunne kaldes et kunstkammer. (Gundestrup 1991 & 1995).

Kongen var en ivrig samler, veluddannet og berejst. På lange uddannelsesrejser rundt om i Europa blev han inspireret til at skabe sit eget kunstkammer. En nærliggende inspirationskil-

de har været hans fætter, den gottorpske hertug Friderich III, der 1653 kunne slå dørene op til Kunstkammeret på Schloss Gottorf ved Slesvig. (Bencard, Hein, Gundestrup & Drees 1997). Samlingen er skabt bl.a. gennem indkøb ude i Europa, ved gaver fra fyrster og andre samlere.

Frederik III's samling blev opstillet på Københavns Slot. I 1653 blev en række rum i sydflojen sat i stand til kunstkammersamlingen. I stueetagen blev der indrettet fire Gemacker, i tårnet og i en bindingsværksbygning højere oppe i slottet et Cabinet og tre andre rum – to Kamre og en Forstue – og i kuppeltaget på tårnet blev der plads til et Model Kammer.¹

*Fig. 3.
Stilleben med tropiske
afgrøder, her maniok.
Maleri af Albert Eckhout.
(Nationalmuseet N.93.
Foto: John Lee)*

EUROPÆISKE KUNSTKAMRE

Idéen om det altomfattende, encyclopædiske kunstkammer udvikledes ved de tyske fyrstehoffer fra midten af 1500-årene. Første gang et kunstkammer nævnes er i Wien 1553. Det var skabt af kejser Ferdinand I, og dele af det flyttede med sønnen Rudolf II til Prag. I 1560'erne og 1570'erne fulgte kurfyrst Augusts samling i Dresden, hertug Albrect V's i München og ærkehertug Ferdinands på slottet Ambrass ved Insbruck. De fleste tyske fyrstehoffer kunne i løbet af få årtier fremvise en kunstkammersamling (Impey & MacGregor 1985/2001).

Kunstkamrene var en del af renæssancefyrsternes magtdemonstration – de skulle kaste glans over fyrsten og hans rige, men de skulle også tjene til en udvidet erkendelse og viden om naturens mangfoldighed og de menneskeskabte produkter for fyrsten og en, dog begrænset og udvalgt, del af hans folk. Den grundlæggende idé var, at der var tale om samlinger, der skulle give et billede af verden i miniformat – et mikrokosmos. De var således et håndgribeligt udtryk for renæssancens altfavnende videnskabssyn.

I det danske Kunstkammer har vi et eksempel på et sådant, europæisk „multimuseum“, som samlingen kan kaldes med sin blanding af

Fig. 4.
 Det ældste, kendte
 billede af Frederik III's
 Kunstkammer- og
 Biblioteksbygning, der
 ses til venstre i
 midterfeltet. Titelkob-
 ber til *Museum
 Regium* 1696, detalje.
 (Nationalmuseet.
 Foto: Lars Kann-
 Rasmussen)

kunst- og kulturhistoriske genstande og naturhistoriske præparater. (Fig. 3.)

MUSEUM WORMIANUM

I Kunstkammerets tidlige år var mængden af naturalier meget stor. Det skyldtes bl.a., at Frederik III efter naturvidenskabsmanden og oldforskeren Ole Worms død i 1654 købte dennes samling, *Museum Wormianum*, og lod store dele af den indgå i kunstkammersamlingen (Schepelern 1971).

Med dette køb forenedes to forskellige typer renæssancesamlinger. På den ene side fyrstens kunstkammer – et magtsymbol, og på den anden side en renæssancelærds naturaliekabinet – en studiesamling, der var skabt ud fra en ganske anden baggrund.

Worms samling var præget af hans videnskabelige interesser og bl.a. skabt til brug i undervisningen på Københavns Universitet, hvor han var professor i medicin. Han indsamlede og systematiserede et stort antal naturalier fra både mineral-, plante- og dyreriget. Samling-

en indeholdt også antikviteter, kunstgenstande og etnografika, som både var et supplement til hans undervisning og et udtryk for hans interesse for oldtidsminder.

DET NYE KUNSTKAMMER

I 1650'erne og 1660'erne var samlingerne på slottet, Kunstkammeret og Biblioteket, forøget så meget, at der var pladmangel begge steder. År 1665 blev grundstenen lagt til en 3-etages bygning lige vest for slottet. (Fig. 4.) Stueetagen skulle indeholde Tøjhus (våbensamling), 1. sal Bibliotek og 2. sal Kunstkammer. Bygningens anvendelse blev også markeret i udsmykningen. På gavlene blev der sat to statuer, Mars og Minerva – krig og videnskab, og midt på bygningens facade en tavle med inskriptionen: *Ars, Lex, Mars*.

Bygningen blev som andre steder i Europa (f.eks. München og Ambrass) anbragt i tæt tilknytning til den fyrstelige residens. Og hele verden var, efter bedste kunstkammer-idealer, samlet under ét tag: Natur og kunst, antikviteter og fremmede folkeslag, videnskab og slægt og familie. Omkring 1680 var samlingen overflyttet og placeret i 11 kamre.

En latinsk inskription i Kunstkammeret fra 1680 beskriver samlingen:

Der findes intet mærkeligt af natur eller kunst på jordens og havets vide kreds, som jo ikke, uden at man behøver at gå så langt, findes i disse sale, verdens vidundere i kort begreb. Disse mesterværker, som dine øjne skue, lader dig forstå den store Christian V's omhu og forsorg.²

Mens samlingen var opstillet på Slottet, har det kun været en begrænset kreds – især Kongens gæster, der har kunnet vandre fra rum til rum og iagttage, beundre, forundres og erkende blandt de mange ting. Efter flytningen til den nye bygning ændrede forholdene sig imid-

Fig. 5. Sydamerikansk Tupi-kvinde med plantage i baggrunden. Maleri af Albert Eckhout, 1641. (Nationalmuseet N.38A4. Foto: John Lee)

lertid, og i 1700-årene kunne man – mod betaling – bestille en omvisning hos kunstkammerforvalteren. Der findes en lang række beretninger fra både danskere og udlændinge, hvor de fortæller om deres oplevelser i København, der i blandt et besøg i Kunstkammeret.

DET GOTTORPSKE KUNSTKAMMER TIL SAMLINGEN PÅ KØBENHAVNS SLOT

År 1751 fik Kunstkammeret en interessant tilvækst. Under Store Nordiske Krig (1700–

48 1721) blev Gottorp Slot i 1713 erobret af Frederik IV (konge 1699–1730) og Den gottorpske Hertugs samlinger tilfaldt Kongen. Genstandene fra Det gottorpske Kunstkammer blev 1750 afskibet fra Slesvig og året efter blev størstedelen overgivet til Det kongelige Kunstkammer (Schepelehn 1985/2001, Gundestrup 1997). (Fig. 5.)

Vi har kendskab til Kunstkammerets indhold og systematik fra inventarier – fortegnelser, der blev udarbejdet, når en ny forvalter tiltrådte embedet. Den afgående forvalter, eller hans bo, var ansvarlig for hver eneste genstand i samlingen.³

Det ældste bevarede inventarium stammer fra 1674, og er den eneste kendte fortegnelse over samlingen på Københavns Slot. Det er kortfattet, men viser dog klart, at samlingen har været opstillet efter saglige principper, hvilket til dels også fremgår af navnene på de enkelte rum:

Det første Gemach var fyldt med udstoppede dyr, konkylier og andre naturhistoriske præparater. Her fandtes udstoppede dyr og skeletdele af dyr som f.eks. pattedyr, fugle, fisk, krokodiller, slanger, samt forsteninger, mineraler, halvædelsten, koraller, rav, konkylier og misfostre fra menneske- og dyreriget. Samlingen indeholdt også et par egyptiske mumier og malerier af eskimoer.

Det andet Gemach med ”kunstigt forarbejdede stykker”. Her opbevaredes kunstgenstande af ædle metaller og halvædelstene, pragtpokaler, skåle, portrætter og meget andet udskåret i elfenben og næsehornshorn, lågkrus i særlige træsorter, voksrelieffer og broderier samt en stor samling malerier, akvareller og tegninger.

Gewehr Gemacket med nordiske oldsager, værdifulde genstande fra de antikke middelhavskulturer samt indsamlede skatte fra den

danske kirkes katolske tid. Desuden sås eskimoiske dragter og jagtredskaber, en stor samling drikkehorn samt mange våben. Her var både europæiske og tyrkiske våben, såsom kårder, dolke, muskedonnere, vindbøsser, skjolde, ringbrynjer med hjelme, bue- og pilekoggere, armbrøste og eksempler på kombinationsvåben, der var en renæssancespecialitet.

Schilderi Gemacket indeholdt både malerier og tegninger, blandt malerierne f.eks. en stor samling portrætter af tidens fyrster og berømte mænd. Her var de såkaldte perspektivkasser også opstillet. De kan ses som udtryk for renæssancens store interesse for udviklingen og brugen af perspektivet i malerkunsten.

Det Mathematische Kammer med eksempler på alle former for instrumenter og opfindelser, som f.eks. astrolabier, messinglinealer, passere, linealer til korttegning, kanonkvadranter, kikkerter, mikroskoper, spejle, armillarsfærer, fiksérmalerier, spil og ure. Alt dette er udtryk for tidens omfattende interesse for videnskabelige opfindelser og opdagelser.

Det Ost-Indiske Cammers indhold er hovedsagelig kommet til Europa fra de oversøiske egne. Her kunne man se japanske lakarbejder, kister, bakker, flettede arbejder samt æsker af papmaché. Fra Kina porcelæn, spejle, udskårne figurer, spådomsæsker og tepotter samt akvareller, og fra øerne i Sydøstasien især spyd og andre våben. Her var indiske sabler, dolke, malerier, keramik, og fra Afrika våben, raffiavævninger, huer, kurve og andre flettede arbejder. Bemærkelsesværdige var de sydamerikanske fjerprydelser og køller, ligesom nogle få nordamerikanske stykker, der sås side om side med en samling russiske træskåle.

Medallie Cabinettet med græske, romerske og nordiske oldsager, pilgrimssouvenir fra Jerusalem, religiøse genstande som relikvier og rejsealtre, middelalderlige elfenbenskæringer,

Fig. 6. Etageplan, der viser placeringen af Kunstkammerets samling i den nyopførte bygning. (Fra H.C. Bering Liisberg: *Kunstkammeret. København 1897*)

en samling guldringe, forskellige håndskrifter og bøger. En stor del af de forarbejdede ting fra „Museum Wormianum“ blev placeret her.

Forstuen (formodentlig til *Medallie Cabinettet*) var prydet af mandshøje portrætter af syd-amerikanske indianere, et par afrikanere og mindre malerier, der viste eksotiske frugter og andre afgrøder. Det er disse, der er fremstillet af den hollandske kunstner Albert Eckhout i Brasilien i 1640'erne.

Model Kammeret med modeller af skibe, fæstninger, kirker, huse, møller, sluser, ammunitionsvogne m.m. Alt dette til illustration af udviklingen i riget, som f.eks. nybyggeri på forskellige områder samt nye konstruktioner og opfindelser.

1674-listen opregner tingene, rum for rum, væg for væg, skab for skab og hylde for hylde. Man kan ud fra denne danne sig et godt billede af, hvordan de mange ting har prydet vægge og lofter, og hvordan de har været opstillet i de forskellige skabe. Skabene har ligesom rummene været et led i systematiseringen af samlingen, da ting af samme art eller f.eks. samme materiale var anbragt i samme skab. (Fig. 6.)

SAMLINGEN I DEN NYE BYGNING

Der findes to komplette inventarier udfærdiget efter, at samlingen er overført til den nye bygning, fra 1690 og 1737. Inventarierne viser, at de principper, der blev benyttet ved opstillingen efter flytningen, ligger tæt op ad de principper, der var gældende for Frederik III's Kunstkammer på Københavns Slot.

Betegnelsen på de forskellige kamre i inventariet fra 1737 giver en ganske god idé om indholdet og den måde samlingen var delt op på:

Medaille-Kammeret indeholdt antikke og moderne mønter og medaljer samt en del malerier.

Natural Kammeret med mange af naturens sjældne og mærkelige produkter samt nogle få, der var frembragt af mennesker.

Artificial Kammeret indeholdt forarbejdede ting – malerier, skulpturer og drejede arbejder – af metal, træ, ben, rav, voks m.v.

Indianske Kammeret indeholdt ting hjembragt fra Kina, Ostindien og andre fjerne steder.

Antiquitet-Kammeret med antikker, nordiske oldsager, våben, optiske og mekaniske in-

Fig. 7. Titelkobber fra Museum Regium 1696. Stik af Hubert Schaten efter forlæg af Wilchen Riboldt. (Nationalmuseet. Foto: Lars Kann-Rasmussen)

Fig. 8. Sydamerikansk mestitz-kvinde, indiansk mor og hvid far. Maleri af Albert Eckhout, 1641. (Nationalmuseet N.38A6. Foto: John Lee)

strumenter samt malerier.

Helden-Kammeret indeholdt kongeliges og andre berømtheders portrætter, malede eller i voks.

Gallerie Kammeret var forbeholdt berømte maleres værker fra både nye og gamle skoler.

Perspectiv Kammeret med perspektivkasser og trompe l'oeil malerier.

Model Kammeret med modeller af civil og militær arkitektur.

Konst-Anatomie Kammeret med anatomiske kunststykker.

Forstuen.

MUSEUM REGIUM

Der eksisterer yderligere et inventarium fra slutningen af 1600-årene, nemlig fra 1689. Det er atypisk, da det ikke har relation til et lederskift, men derimod er blevet til på foranledning af kongen, Christian V (konge 1670–99) – Frederik III's søn og efterfølger. Han gav 1687 ordre til Holger Jacobæus (1650–1701), læge og professor i historie og geografi, om at forfatte et fuldstændigt katalog over kunstkammersamlingen. To år efter forelå så det håndskrevne inventarium, der ligger til grund for

det første trykte katalog over samlingen, *Museum Regium*, der udkom 1696 og indeholdt en del illustrationer. I 1699 blev dette forøget med et supplementsbind, og 1710 kom en ny og udvidet udgave forsynet med en del nye illustrationer. Ansvar for denne udgave havde Johannes Laverentzen (ca. 1648–1729), kongelig bogtrykker og forfatter til historiske og numismatiske værker.⁴

Fælles for inventarierne fra 1674, 1689, 1690 og 1737 er, at de alle gennemgår samlingen rum for rum, hver for sig er de en komplet registrering af kunstkammersamlingen på det pågældende tidspunkt. Heri adskiller de sig fra de tre senere inventarier, fra 1775, 1807 og 1827, der er accessionsfortegnelser, hvori genstandene blev indført efter deres art og ikke primært efter deres fysiske placering i samlingen.

År 1737 bestod kunstkammersamlingen af knap 4000 inventarumre samt en anelig samling mønter og medaljer. I 1775 var samlingen vokset til ca. 7500 numre (excl. mønter og medaljer) og 1807 med yderligere op mod 3000. I løbet af 1700-årene fandt der en ændring sted i sammensætningen af Kunstkammeret. Hidtil havde de naturhistoriske dele været stærkt dominerende, men nu bestod tilvæksten hovedsagelig af malerier og kunstgenstande, ganske i tråd med tendensen i resten af Europa.

KUNSTKAMMERETS SENERE SKÆBNE

I 1700-årene var renæssancens idékompleks, der lå bag kunstkammerens tværfaglige mangfoldighed, ved at være passé. Interessen blev vendt væk fra de "gammeldags" universelle samlinger, som Kunstkammeret, mod videnskabeligt systematiserede samlingstyper. Verden kunne og skulle ikke længere beskues i sin hel-

hed, og op mod år 1800 var tiden løbet fra multimuseet.

Det kongelige danske Kunstkammer eksisterede officielt til 1825, hvor hovedparten af genstandene fordeltes i nyoprettede specialmuseer: kultur-, kunst- og naturhistoriske samlinger. De danner i dag grundstammen i flere af de store danske museer, som f.eks. Nationalmuseet, Rosenborgsamlingen, Statens Museum for Kunst, Frederiksborgmuseet og Zoologisk Museum.

ECKHOUS MALERIER I KUNSTKAMMERET

I 1654 modtog Frederik III en gave på 26 malerier fra den nederlandske fyrste Johann Moritz af Nassau-Siegen (1604–79). (Vries 2002). Dette fremgår af et gavebrev dateret 13. juli 1654.⁵ Johann Moritz var 1636–44 statholder i det daværende hollandsk Brasilien. Malerierne er fremstillet i 1640'erne af den hollandske kunstner Albert Eckhout (o. 1610–1666), som sammen med mange andre kunstnere og videnskabsmænd var med i Johann Moritz' følge. Malerierne blev bragt til Danmark af den danske gesandt, Admiral Christoph Lindenov (1611–79). (Bencard 2002). Inden de blev ophængt i Kunstkammeret på Københavns Slot blev de konserveret og monteret af den hamborgske kunsthändler Lazarus Baratta. Af hans regning fremgår det, at malerierne blev leveret 1656.⁶

MALERIERNE PÅ KØBENHAVNS SLOT...

Registreringen i 1674-inventariet oplyser, at malerierne blev ophængt to forskellige steder i Kunstkammeret. To blev placeret i *Schilderi Gemacket*: "Et støche med Prindtz Mauritz paa og nogle Bræsilianer" og "Prindtz Mauritzis

Fig. 9. Københavns Slot. Snit gennem den del af sydfløjen, der kaldes Drabantfløjen. Kunstkammerets Ost-Indiske Cammer var placeret i den smalle, tilbagetrukne etage over det skrå tag. Opmåling 1707. (Nationalmuseet)

Contrafei“. Og 24 blev placeret i *Forstuen*: ”En Morian med en Hatt med en rød feer udj“, ”8 Stoere Brasilianscke Støcher med figurer“, ”12 Støcher med Indiansck frugt paa“, ”2 Morianer med grønne Klæder“ og ”Et Støche under Lofftet med Brasilianer“.

Man kunne have forventet, at de 24 malerier var blevet ophængt i *Det Ost-Indiske Cammers* og ikke i en Forstue. Men det er der formentlig en helt naturlig forklaring på – der

har ikke været plads. Alene loftshøjden i *Ost-Indisk Cammer* har udelukket, at de blev placeret der. Ud fra en række opmålinger af slotet fra 1707 kan rummets højde beregnes til 2,4 m og de store malerier måler i højden mellem 2,64 m og 2,73 m. Desuden har vinduer dækket hovedparten af ydervæggen. Rummet har været på 35–40 m². (Fig. 9.)

Desværre eksisterer der ingen opmålinger, der kan fortælle os noget om hverken grundareal eller loftshøjde i *Forstuen*, men højden i en korridor bag *Ost-Indisk Cammer* kan beregnes til 2.70 m og i *Medallie Cabinettet* til op mod 3.75 m. Uden tvivl har malerierne fyldt og dermed domineret hele *Forstuen* og malleriet af de dansende indianere var ophængt som loftsmaleri – ”Et Støche under Lofftet med Brasilianer“ (Fig. 1).

... OG I DET NYE KUNSTKAMMER

Omkring 1680 blev hovedparten af malerierne flyttet til den nye bygning sammen med resten af kunstkammersamlingen. ”Et stort styche med Prindz Mouridz af Nassav og adskillige Brasilianer, som hand førte j krigen med“ blev ophængt i *Galleriet*, som i 1690-inventariet bliver kaldt *Det syvende Gemack*, og ”Otte Ostindiske skilderier, med Ostindiske og Westindiske personer paa udj fulde positurer“, ”Et skilderie med én danz paa af Indianer“, ”Tolf dito med alle slags Ostindiske frugter“ og ”Toe Contrafeyer af Gvinea det eene med én Elephanttand det andet med én Eske“ bliver hængt op i *Det tredie Gemack*, senere *Det Indianske Kammer*.

Her var der plads til de store malerier. Den nye bygning var næsten 90 m lang, 12,5 m bred og 29 m høj. *Det Indianske Kammer* var på omtrent 118 m² – næsten 14 m langt, 8 m bredt og med en loftshøjde på 5,35 m.

To malerier følger tilsyneladende ikke med over: "Prindtz Mauritzis Contrafei" og "En Morian med en Hatt med en rød feer udj", da de ikke er beskrevet i 1690-inventariet. Der kan være tale om en fejl, at de ikke er med i fortegnelsen, men de kan også være blevet placeret uden for Kunstammeret i et af de andre gemakker på Slottet.

Af 1737-inventariet fremgår det imidlertid, at det tredje billede igen befinder sig i *Det Indianske Kammersammen* med de to andre: "Tre Contrafaier fra Guinea, den eene een Morian i Spandsk Habit, hvilcken som Ambassadeur haver været i Spanien; De andre to ere hands Tienere udj grøn Habit, og bærer den eene een Elephant Tand, og den anden een Eske".

Men i *Galleriet* er der sket noget ganske andet. Af inventarierne fremgår det, at ophængningen er blevet ændret mellem 1690 og 1737. Her ses nu "Et stort Maleri med Printz Maurit af Nassau i fuldkommen Positur menneskelig størelse, samme er Anno 1644 forferdiget i Brasilien af d'Acov",⁷ mens "Et stort styche med Prindz Mouridz af Nassav og adskillige Brasilianer, som hand førte j krigen med" tilsyneladende er fjernet og det har ikke siden kunnet spores. Portrættet af Johann Moritz er ligeledes tabt i dag, da det blev ødelagt ved Christiansborg Slots brand i 1794.

EFTER KUNSTKAMMERETS OPLØSNING

Ved opløsningen i 1820'erne blev malerierne splittet. De otte store skilderier, de dansende indianere og de 12 stilleben blev overført til den nyoprettede portrætsamling på Frederiksborg Slot.⁸ De tre portrætter fra Guinea blev derimod afgivet til Det kongelige Billedgalleri, nu Statens Museum for Kunst.⁹

De øvrige etnografiske genstande blev overført til Det kongelige Kunstmuseum, der blev

Fig. 10. Negerkvinde med barn, slaver fra Angola. Maleri af Albert Eckhout, 1641. (Nationalmuseet N.38A8. Foto: John Lee)

hjemsted for store dele af Kunstammerets kulturhistoriske samling. Det åbnede 31. maj 1825. I årene mellem 1844 og 1854 blev denne samling reorganiseret og Det kongelige Ethnographiske Museum blev oprettet og åbnede 1849 – nu Nationalmuseet (Lundbæk 1988, Gundestrup 1991).

År 1848 fik Ethnographisk Museums direktør, Christian Jürgensen Thomsen, malerierne transporteret fra Frederiksborg Slot til museet i København. Dette skete på anbefaling af Kongen, Christian VIII (Thomsen 1938:4). De ni store malerier blev indført i

54 museets protokol 1848, mens de 12 stilleben først blev registreret i 1930. (Fig. 10.)

Af Vejledningen til Ethnographisk Museum fra 1849 fremgår det, at Chr. J. Thomsen udstillede Indianerdansen og seks af de store „portrætter“. Senere skæres der ned på antallet af udstillede malerier, og vi kan bl.a. på gamle fotografier se, at flere – også stilleben – har været ophængt rundt om på museet.

Nationalmuseet var i 1930'erne igennem en stor ombygning og i den forbindelse blev der nu plads til at udstille de store Eckhout-malerier permanent og nu kom flere „frugstykke“ også frem. Thomas Thomsen, Etnografisk Samlings daværende leder, blev samtidig opmærksom på „de tre Guinea-portrætter“s forbindelse med Eckhout og han fik udvirket, at de blev deponeret på Nationalmuseet sammen med de øvrige malerier.¹⁰

Med Eckhout-malerierne har Nationalmuseets Etnografiske Samling en skat fra museernes barndom. De har gennem flere hundrede år levet beskyttet og lidt påagtet bag museernes mure, men nu er interessen for disse enestående fremstillinger af mennesker og afgrøder fra 1640'ernes Brasilien vokset, så inden for de sidste årtier er malerierne blevet mere og mere synlige både i den internationale forskning og på udstillinger rundt om i verden.

NOTER

- Artiklen er udarbejdet på grundlag af mit bidrag til det brasilianske katalog til udstillingen *Albert Eckhout returns to Brazil 1644–2002* og mit indlæg på et internationalt ekspertsymposium afholdt i forbindelse med udstillingens åbning i Recife, Brasilien, september 2002.
- 1. Dette forslag til fordeling af Gemacker og Kamre har jeg første gang gjort rede for på et seminar i Museologisk Netværk den 24.–25.11.1999.

Siden er den publiceret på hjemmesiden „Kongens Kunstkammer“, der tager udgangspunkt i Kunstkammeret 1674 (www.kunstkammer.dk).

2. Citeret efter H.C. Bering Liisberg: *Kunstkammeret. Dets Stiftelse og ældste Historie*. København 1897.
3. *Inventarium over Kunst= Raritet= og Model=Kammeret. 1. Aug. 1674. Registrering ofver Hans Kongl. Mays' Konst og Raritet=Kammer. d. 17. Augusti A° 1690. Et accurat Inventarium over Alle baade store og smaa Ting hvilke udi Aaret 1737 ere forefundne paa det Kongelige Konst=Kammer i Kiøbenhavn ... den 11^e December A° 1737. Inventarium over det Kongl. Kunst-Kammer i Kiøbenhavn. Anden Tome. Anno 1775. Inventarium over det Kongl. Kunst-Kammer i Kiøbenhavn. Tredie Tome. Anno 1807. Inventarium over det Kongl. Kunst-Kammer i Kiøbenhavn. Fierde Tome. Anno 1827.*
4. *Inventarium over "Hans Kongl. Mays' Kunst og Raritet Kammer". d. 11. Decemb. Ao 1689.* Jacobæus, Holger: *Museum Regium*. Hafniae 1696. Jacobæus, Holger: *Museum Regium. Auctarium*. Hafniae 1699. Laverentzen, Johannes: *Museum Regium*. Hafniae 1710.
5. Gavebrevet blev publiceret første gang af Bobé, Louis, „Museografiske Meddelelser II“, i: *Danske Magasin*, 5. Række, Bd.6, 1909: 379–381. Dernæst er det trykt i Thomsen, Thomas, *Albert Eckhout. Ein Niederländischer Maler und sein Gönner Moritz der Brasilianer*. Kopenhagen 1938, 11–14. Før gavebrevet blev publiceret og kendt, var der forskellige forslag til, hvordan malerierne var kommet til Danmark. De blev kendt internationalt, da Alexander von Humboldt skrev om dem i 1847 (se note 6). L. Driesen skriver i *Leben des Fürsten Johann Moritz von Nassau-Siegen*. Berlin 1849, 357, om Johan Moritz' salg af sine samlin-

ger til Kurfyrsten af Brandenburg i 1652. Der blev optaget en inventarliste i den forbindelse og her nævnes malerierne som nr. 13: 7 store skildringer ... 9 små stykker ... Han bemærker, billederne i 1849 ikke fandtes i Kunstammeret i Berlin, men at de kunne være identiske med de malerier, som Humboldt så på Frederiksborg Slot under sit besøg i Danmark. Gavebrevet synes da også at vise, at Johann Moritz må have tilbageholdt de malerier, der var nævnt i inventarlisten 1652.

1893 antager H.C. Bering Liisberg, at malerierne er en gave fra Kurfyrsten af Brandenburg („Jakob Jensen Nordmand, Frederik den Tredies Kunstdreier og Rustmester. Med lidt om Brasiliens Erobring og Kjøbenhavns Beleiring“, i: *Museum. Tidsskrift for Historie og Geografi*. 1893: 278).

Året efter fremsætter P. Ehrenreich den formodning, at billederne må være kommet til Danmark som gave fra Johann Moritz (Ehrenreich, P., *Globus, Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde*, LXVI, Nr.6). 1897 fremdrager H.C. Bering Liisberg (*Kunstammeret. Dets Stiftelse og ældste Historie*. København 1897) en notits af Kongens Regnskab fra 1656 og foreslår, at malerierne er købt gennem en kunsthandler (*ibid.*, 131f.) – „En anden hamborgsk Leverandør af Malerier, Lazarus Baratta, leverede ... følgende Malerier: 9 Grossen stuch, der stuch 16 Rixd...; Noch 12 frucht-stuch, der stuch 2 Rixd. ...; Noch Grauen Mauritius ... 24 Rdl.; Noch de Tapaner dans ... 24 Rdl.; ...“. Bering Liisberg kæder i teksten her regningens malerier sammen med Etnografisk Museums malerier og anser dem for købt af Baratta. I noterne til teksten er Bering Liisberg imidlertid inde på samme tanke som Ehrenreich og skriver: „Der er i øvrigt intet i Vejen for at antage, at de kunne være en direkte Foræring fra Johan Morits,“ (*ibid.*, 190f.). 1909 publiceres gavebrevet og maleriernes direkte vej fra Johann Mauritz til Frederik III ligger klar.

Ny forskning vedr. malerierne er publiceret i

Vries 2002 og *Proceedings from International Experts Symposium, Albert Eckhout returns to Brazil 1644–2002, Recife, Brazil, 13th–14th September 2002*.

6. Der har siden 1897 været forskellige formodninger om, hvad Lazarus Barattas regning dækkede (se note 5). Regningen er også publiceret i *Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik III's og Christian V's Tid*, ed. Emil Marquard. København 1918, 35. Bering Liisberg foreslog, at malerierne var identiske med Eckhouts malerier og at regningen var for køb af disse (*ibid.*, 131f.). Direktøren for Statens Museum for Kunst Karl Madsen identificerer også billederne med Eckhouts (*Fortegnelse over den kgl. Malerisamlings Billeder*. København 1904, IV). Louis Bobé fremsætter 1909 (*ibid.*, 380) den teori, at regningen er for „et sæt kopier, som Frederik III efter Moritz' råd har ladet udføre, hvilket også den lave pris for billederne bekræfter. Hvorhen kopierne er gået, vides ikke“. Med de nyeste undersøgelser ved vi, at der ikke er tale om kopier og at regningen er for konservering og montering (Berlowicz 2002). Jeg er Barbara Berlowicz taknemmelig for frugtbar udveksling af idéer og oplysninger.

7. I 1737-inventariet knyttes Albert Eckhouts navn for første gang til malerierne.

8. Kunstammerets Afleveringsliste 1827, Frederiksborg Nr.1–21.

I 1847 blev Eckhout-malerierne for første gang nævnt i den internationale litteratur. Det år publicerede Alexander von Humboldt (1769–1859) Bd.II af sit værk *Kosmos. Entwurf einer physischen Weltbeschreibung* (Tübingen 1847). I kapitlet: „Landschaftsmalerei in ihrem Einfluss auf die Belebung des Naturstudiums“ blev malerierne omtalt på p. 85f.: „... Die in Dänemark in einer Gallerie des Schönen Schlosses Frederiksborg aufbewahrten, sehr ausgezeichneten grossen Oelbilder des Malers Eckhout, der 1641 sich mit

Printz Moritz von Nassau an der brasilianischen Küste befand. Palmen, Melonenbäume, Bananen und Heliconien sind überaus charakteristisch abgebildet, auch die Gestalten der Eingeborenen, buntgefiederte Vögel und kleine Quadrupeden. Solchen Beispielen physiognomischer Naturdarstellung sind bis zu Cook's zweiter Weltumsegelung wenige begabte Künstler gefolgt.“ Formodentlig så Humboldt malerierne i juni 1845, hvor han besøgte København i den preussiske konges følge. Denne oplysning kan findes på en homesite for *Haus der Kulturen der Welt – Netwerke des Wissens*. „Zeittafel zu Leben und Werk Alexander von Humboldts“: „1845 ... Juni: im Gefolge des preußischen Königs in Kopenhagen.“ (<http://www.hkw.de/deutsch/kultur/1999/humboldt/kapitel1/bio.html>) (April 2002). Der omtales ikke andre besøg i København eller andre steder i Danmark. Besøget 1845 nævnes ligeledes i det danske leksikon, *Salmonsens Konversationsleksikon*. I flere publikationer fra de senere år er nævnt, at Humboldt så malerierne i 1827. Denne oplysning synes at gå tilbage til P.J.P. Whitehead & M. Boesemann, *A portrait of Dutch 17th century Brazil* (Amsterdam 1989), hvor Humboldts besøg i København nævnes på p.78 og p.168 og med henvisning til *Kosmos*. I *Kosmos* er der imidlertid ingen oplysninger om årstal, så kilden til det må søges et andet sted. Der er måske tale om en misforståelse af teksten hos Thomsen, Thomas, *Albert Eckhout. Ein Niederländischer Maler und sein Gönner Moritz der Brasilianer* (København 1938), 4: „Als die Kunstkammer aufgelassen wurde, brachte man unsere Gemälde 1827 nach dem Schlosse Frederiksborg, wo sie die Aufmerksamkeit Alexanders von Humboldt erweckten und damit zum ersten Mal in der Literatur auftreten. Er erwähnt sie im *Kosmos* ...“. Her findes oplysningen om, at

malerierne blev afleveret til Frederiksborg Slot 1827, tæt knyttet sammen med oplysningen om Humboldts besøg. Teksten giver dog ikke belæg for at fastslå, at besøget skulle have fundet sted i 1827.

9. Spengler, I. C., *Catalog over Det kgl. Billedgalleri paa Christiansborg. 1827. Tilleg: Inventarium over Oliemalerier i Den kgl. Malerisamling*, Nr. A7–9.
10. I dag tilskrives de tre portrætter den hollandske maler Jasper Beccx (–1630–1647/49).

LITTERATUR

- Bencard, Mogens: „Museerne og Verdensordenen. Kunstkammerets Opståen og Grundidé“. *Nordisk Museologi* 1993.1, pp.3–16 & *Rosenborg Studier*, pp.157–173. (English summary: “The Museums and the Order of the Universe”). Viborg 1993 / København 2000
- Bencard, Mogens: “Kunstskammern und Museums”. *Nordisk Museologi* 1994.1, pp.21–24 & *Rosenborg Studier*, pp.184–188. Viborg 1994 / København 2000
- Bencard, Mogens: „Why Denmark? The gift of Johan Maurits to Frederik III“. *Proceedings from International Experts Symposium, Albert Eckhout returns to Brazil 1644–2002. Recife, Brazil, 13th–14th September 2002*, pp.283–293. (Tekst på engelsk og portugisisk). Brazil 2002
- Berlowicz, Barbara: „Albert Eckhout's paintings – Interpretation of content and technique“. *Albert Eckhout returns to Brazil 1644–2002*. Udstillingskatalog. Nationalmuseet, pp.201–209 (Tekst på engelsk og portugisisk). Copenhagen, Denmark 2002
- Dam-Mikkelsen, Bente Gundestrup & Torben Lundbæk: *Etnografiske genstande i Det kongelige danske Kunstkammer 1650–1800 / Ethnographic Objects in the Royal Danish Kunstkammer 1650–1800*. København 1980
- Gottorf im Glanz des Barock. *Kunst und Kultur am*

- Schleswiger Hof 1544–1713. Bd. II: Die Gottorfer Kunstkammer* bearbejdet und kommentiert von Mogens Bencard, Jørgen Hein, Bente Gundestrup und Jan Drees. Schleswig 1997
- Gundestrup, Bente (ed): *Det kongelige danske Kunstkammer 1737 / The Royal Danish Kunstkammer 1737, Vol. I–II & Index*. København 1991 & 1995
- Gundestrup, Bente: "Das Schicksal der Gottorfschen Kunst- und Naturalien-Kammer in Kopenhagen" and "Das Inventar von 1743". *Gottorf im Glanz des Barock. Kunst und Kultur am Schleswiger Hof 1544–1713. Bd. II: Die Gottorfer Kunstkammer*, pp.58–65, 143 & 237–376. Schleswig 1997.
- Gundestrup, Bente: "The Eckhout paintings and the Royal Danish Kunstkammer. History of the Collection". *Albert Eckhout returns to Brazil 1644–2002*. Udstillingskatalog. Nationalmuseet, pp.103–115 (Tekst på engelsk og portugisisk). Copenhagen, Denmark 2002.
- Gundestrup, Bente: „The Eckhout paintings and their travels through the Danish museum collections“. *Proceedings from International Experts Symposium, Albert Eckhout returns to Brazil 1644–2002, Recife, Brazil, 13th–14th September 2002*, pp.295–298. (Tekst på engelsk og portugisisk). Brazil 2002
- Hein, Jørgen: „Collecting in Prague and Copenhagen“. *Rudolf II, Prague and the World*. Ed. L. Konecni, B. Bukovinská and I. Muchka, pp.120–127. Prague 1998
- Hein, Jørgen: "Repræsentation eller belæring?" *Nordisk Museologi 2001.1–2*, pp.153–170. (English summary). Viborg 2001
- Hein, Jørgen: "Learning versus status? Kunstkammer or Schatzkammer?". *Journal of the History of Collections, Vol.14, No.2, 2002*, pp.177–192. Oxford 2002
- Impey, Oliver and Arthur MacGregor (ed): *The Origins of Museums. The Cabinet of Curiosities in Sixteenth- and Seventeenth-Century Europe*. (Anmeldelse: Woldbye, Vibeke: "Museernes oprindelse". *Museumsmagasinet*, nr.36, september 1986, pp.9–11). Oxford 1985 / London 2001.
- Lundbæk, Torben: "Chr. Jørgensen Thomsen og Det Etnografiske Museum". *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1988, pp.169–177. (English summary). København 1988
- Peter Pentz et al. (ed): *Albert Eckhout returns to Brazil 1644–2002*. Udstillingskatalog. Nationalmuseet (Tekst på engelsk og portugisisk). Copenhagen, Denmark 2002
- Schepelern, H.D.: *Museum Wormianum. Dets Forudsætninger og Tilblivelse*. (English summary). Aarhus 1971.
- Schepelern, H.D.: "Natural Philosophers and Princely Collectors: Worm, Paludanus, and the Gottorp and Copenhagen Collections". *The Origins of Museums*, ed. Oliver Impey and Arthur MacGregor, pp.121–127 / pp.167–76. Oxford 1985 / London 2001.
- Thomsen, Thomas: *Albert Eckhout. Ein Niederländischer Maler und sein Gönner Moritz der Brasilianer*. Kopenhagen 1938.
- Wagner, Peter: „Fra Kunstkammer til moderne Museum“. *Nordisk Museologi 1994.2*, pp.21–30. (English summary: „From Kunstkammer to Museum“). Viborg 1994
- Vries, Elly de (ed): *Proceedings from International Experts Symposium, Albert Eckhout returns to Brazil 1644–2002. Recife, Brazil, 13th–14th September 2002*. (Tekst på engelsk og portugisisk). Brazil 2002

SUMMARY

The Eckhout-paintings and the Royal Danish Cabinet of Curiosities

In the year 1654 the Dutch prince, John Maurice of Nassau-Siegen (1604–79), presented a gift consisting of 26 paintings to the Danish king, Frederik III (born

58 1609, reigned 1648–70). John Maurice of Nassau-Siegen had been governor of the then Dutch colony of Brazil from 1636–44. The Dutch artist Albert Eckhout (o.1610–1666), one of the many artists and scholars in John Maurice's entourage, painted the canvases in Brazil in the 1640s.

The paintings were probably placed in the Danish Royal Kunstkammer, which was founded by the King around 1650, in 1656. The Kunstkammer was initially established in the old Castle of Copenhagen. In one of the nine rooms, walls and ceiling were decorated with the Brazilian paintings. Eight large and three smaller paintings depicting different types of people from Brazil and Africa and twelve smaller ones of exotic fruits and plants were hung on the walls. A large painting of dancing Indians hung from the ceiling.

Later a special building for the royal collections was erected next to the King's residence. The Eckhout paintings with the rest of the kunstkammer collection were transferred to the new premises and were exhibited in

The Indian Chamber and in The Gallery. Two of the paintings were lost before 1794.

The Royal Kunstkammer existed officially until 1825, when the bulk of the objects were dispersed to newly established specialist museums. The surviving paintings were also dispersed, the greater part first exhibited in the Portrait Gallery at Frederiksborg Castle, were transferred in 1848 to the Royal Ethnographical Museum, now the National Museum of Denmark. Three of the paintings went to the Royal Picture Gallery, now the Museum of Fine Arts.

*Bente Gundestrup, cand. mag. (historie og religionshistorie)
Projektforsker tilknyttet Nationalmuseet
Forsknings- og Formidlingsafdelingen, Etnografisk Samling
Frederiksholms Kanal 12
DK – 1220 København K
E-mail: bente.gundestrup@natmus.dk
Hjemmeside: www.kunstkammer.dk*